

Akademik France Bezljaj

(19. 9. 1910-27.4. 1993)

Ljubljani je po težki bolezni prav na praznični dan preminil profesor dr. France Bezljaj. Z njim je odšla velika in izvirna, lahko bi se reklo celo legendarna osebnost slovenske slavistike in nesporna znanstvena avtoriteta. Ko sem pred tremi leti za njegovo osemdesetletnico ob dobrih željah skušala vsaj v grobih potezih orisati njegovo tedaj že zaokroženo znanstveno delo, saj je pero v resnici odložil že nekaj let pred tem, kljub njegovim visokim letom in že tedaj načetemu zdravju nisem pomislila, da jubilejnih priložnosti morda ne bo več in da se bomo od njega kmalu poslovili. Morda je bilo tako zato, ker je bil nekako zmeraj navzoč in gaje bilo mogoče zmeraj obiskati tudi doma, v pogovorih o etimoloških ali drugih vprašanjih pa je ostal še vedno duhovit sobesednik ter zanesljiv kritik, svetovalec in učitelj. Morda se je prav zaradi te njegove vitalnosti zdelo nemogoče, da bi odšel, celo tedaj, ko so ga telesne moči že očitno izdajale.

*V slavističnih krogih je odveč pripovedovati, kdo je bil profesor Bezljaj, ker imajo pač številni svoje lastne spomine nanj tudi že iz svojega univerzitetnega študija. Smrt je priložnost za žive, da izmerijo lastne spoznavne koordinate in da preverijo delež, ki ga je v vsakega posebej vdela pokojnik. Kot človek se je France Bezljaj v svoje učence zapisal predvsem kot strpen učitelj, ki ga je izkušnja izučila, da ni dokončnih resnic, da so le na takih ali drugačnih argumentih zgrajene sodbe in da se je relativnosti stvari dobro zavedati. Zato je bolj prebujal notranje zanimanje za jezik, ki edini premaguje človekovo časovno omejenost, in za njegovo zgodovino ter spodbujal sposobnost za znanstveno argumentacijo pri presojanju. Lahko bi rekli, da je torej v učencih bolj gradil odnos do jezika kot vztrajanje na znanstveni dogmi, zato smo ga tudi doživljali kot do konca iščočo osebnost. Kot znanstvenik pa je pred nami s številnimi razpravami, v katerih je - tudi na straneh **Jezika in slovstva** kot pisec in kratek čas (1965) tudi kot glavni urednik - objavljal svoja dognanja in poglede. Ta ostajajo za njim kot njegov znanstveni prispevek v preverjanje prihodnjim raziskovalnim rodovom.*

France Bezljaj se je rodil v Litiji, se šolal v Kranju in Ljubljani in se nato vpisal na slavistiko na ljubljanski univerzi. Še pred diplomoj je prebil nekaj študijskih let v Pragi, kjer se je med drugim seznanjal z metodami fonetičnega raziskovanja in tudi samo snovjo v laboratoriju Josefa Chlumskega za eksperimentalno fonetiko. Po opravljenem doktoratu (1939) je nekaj let poučeval na bežigrajski gimnaziji. Po vojni je bil krajši čas lektor češkega jezika (1950), nato pa nekaj let znanstveni svetnik na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Leta 1958 se je kot izredni profesor za primerjalno slovansko jezikoslovje spet vrnil na Filozofsko fakulteto in ostal na tem mestu do leta 1980. Upokojitev je bila zanj samo umik od pedagoškega dela, znanstveno pa je še redno delal, kolikor mu je dopuščalo zdravje. Njegove znanstvene zasluge so bile še za njegovega življenja visoko ocenjene in zanje je prejel najvišja nacionalna in tuja priznanja, npr. Prešernovo nagrado (1957), bil je odlikovan z redom zaslug za narod z zlato zvezdo (1969), bil je imenovan za zaslužnega profesorja Filozofske fakultete (1981), postal je častni doktor ljubljanske univerze (1991) in bil izvoljen za člana več slovanskih akademij: Slovenske akademije znanosti in umetnosti (1964),*

Akademije znanosti in umetnosti BiH (1973), nekdanje Jugoslovanske akademije v Zagrebu (1983) in Poljske akademije znanosti v Krakovu (1992).

Njegove so zasluge za ustanovitev in delovanje Etimološko-onomastične sekcije pri SAZU, v kateri je najprej delal skoraj sam, do svoje smrti pa jo je tudi vodil, in na njegovo pobudo se je ustanovila Sekcija za zgodovinske slovarje pri SAZU (1972), v okviru katere naj bi se sistematično preučevalo in izdajalo slovensko zgodovinsko gradivo ter se tako odpravilo že zavirajoče zamudništvo.

*Za širši, jugoslovanski prostor pa je bila pomembna njegova pobuda za ustanovitev medakademijske publikacije **Onomástico jugoslavica**, katere prvi glavni urednik je bil. Ta publikacija je bila dve desetletji osrednje glasilo jugoslovanskih imenoslovcev, zadnja (13. številka) pa je izšla leta 1989 in v prihodnje naj bijo nadaljevala **Onomástico croatica**. Revija je spodbujala sistematično imenoslovno proučevanje, kije bilo dotlej v jugoslovanskem prostoru precej zanemarjeno ali pa vsaj neenakomerno razvito, in nekako skladno z zahtevami časa aktualiziral že pri Miklošiču načete študije.*

*Če si ogledamo njegovo bibliografijo, vidimo, daje tematsko raznorodne prispevke, ki so nakazovali odprto, še ne popolnoma usmerjeno osebnost, začel objavljati že v študentskih letih. V svet jezikoslovja pa je vstopil s svojo doktorsko disertacijo **Oris slovenskega knjižnega izgovora***, s prvim eksperimentalno zasnovanim opisom izgovora slovenskih knjižnih glasov in naglasov (narave fonemov) s tedaj modernimi tehnikami (kot so rentgeniziranje, kimografski zapisi, diapazoni zapisi, mikroskopiranje), metodami in teoretičnimi izhodišči. To delo pa je tudi prvo, ki se pri raziskavi knjižnega izgovora opira na izgovor več poskusnih oseb, in sicer govorcev osrednjih slovenskih govorov, na katerih se je ustvarjal tudi knjižni jezik. Podobnih raziskav pozneje ni več nadaljeval, je pa še dolga leta predaval splošnofonetiko študentom slavistike.*

Med prvimi delovnimi nalogami na novo ustanovljene slovenske Akademije znanosti in umetnosti je bil načrtovan tudi etimološki slovar slovenskega jezika. Po konceptu, ki ga je predstavil Fran Ramovš v prvi knjigi Letopisa SAZU, je bil mišljeno, da bo slovar izčrpno dokumentiral slovensko besedje slovanskega izvira. Po današnjih pojmovanjih bi bil bližji združenemu narečnemu in zgodovinskemu slovarju, etimološko najbisesamo naslonilna tedaj obstoječe slovanske etimološke slovarje. K delu za ta slovarje Bezljaja kmalu po njegovem doktoratu pritegnil Ramovš, na začetku predvsem za načrtno izpisovanje leksikološke literature, kije obravnavala slovenske besede, kasneje pa je Bezljaj prevzel nase tudi avtorstvo slovarja. Bezljaj je z izpisovanjem ustvarjal slovarsko gradivno bazo, zraven pa se postopno in sistematično izobraževal; seznanjal se je s problematiko, metodami etimološkega raziskovanja pa tudi s slovenskim besedjem.

Za njegovo znanstveno usmeritev je bilo nedvomno zelo pomembno raziskovanje slovenskih vodnih imen, ker se je srečal s slovenskim jezikovnim položajem na kulturno starem prostoru in na stičišču vrste jezikovnih skupin, kar je zahtevalo raziskovanje raznorodnih plasti. Spoznal je, da slovenščina še daleč ni tako preiskana, kot se je dozdevalo še Ramovšu, in da zaradi nerazvitosti ne le slovenske leksikologije skriva še vse polno odprtih tudi slavističnih vprašanj, ki bijih bilo treba še raziskati in rešitve utemeljiti. Prav zato se je začel spreminjati njegov koncept etimološkega slovarja: postajal je vse bolj tudi pregled in vpogled v kulturno zgodovino. Zaradi vsega tega je jasno, daje kljub etimološkemu predelom Bezljaj oral ledino, včasih celo bolj instinktivno in intuitivno, kar se v znanstvenih krogih pogosto šteje za slabost, kot pa s strogo eksaktnimi (glasoslovnimi) argumenti, ki se jim pripisuje osnovna dokazna moč. Kljub temu je prihajal do presenetljivih in velikokrat sprejemljivih rešitev.

Iz njegovih objav je razvidno, kako se je (z redkimi izjemami) sčasoma vse bolj osredinjal na etimološko in lingvogenetsko preučevanje slovenskega besedišča in slovenskih lastnih imen; teh dveh plasti ni nikoli strogo razmejeval, ker je bil prepričan, da postanejo lastna, zlasti pomensko nemotivirana (ali ne dovolj razvidna) imena - jezikovni petrefakti - zanesljiv in stvaren informativni vir o besedišču starejših obdobj in posredno tudi o politični, gospodarski in kulturni zgodovini nosilcev, takoj ko so etimološko pojasnjena. O tej tematiki je spisal prek dvesto člankov in razprav ter več knjig ki so mu prinesle mednarodni sloves in danes sodijo med temeljna slovenska področna

dela: Slovenska vodna imena (I - 1956, II - 1961), Eseji o slovenskem jeziku (1967), ki so razširjeni ponatis poljudno pisanih prispevkov iz tedanjega tednika Tovariš, dopolnjen s članki Jezikovne priče slovenske etnogeneze, Etimološki slovar slovenskega jezika (I -1976, II -1982).

Na Bezlaja so močno vplivala načela gibanja Wörter und Sachen, zlasti tista, ki so poudarjala notranjo vez med besedami in z njimi poimenovanimi realijami, ki omogoča osvetliti tudi pomensko motivacijo besed, ter so študiju besednega pomena in pomenskih sprememb pripisovala velik pomen. Prepričan v veljavnost tega je tudi sam rad opozarjal na pomembnost besednega pomena pri iskanju etimološke rešitve, saj lahko pomaga razmejiti tudi staro homonimnost od stare sinonimnosti.

Pri etimološki analizi je osamljena beseda trši oreh kotpa beseda, kije vpeta v razvidno besedno družino. Zato sije Bezljaj v številnih razpravah prizadeval zbrati čim več členov historične besedne družine in tudi izrecno poudarjal, da jih je treba zelo vestno raziskovati. Zgodaj je opazil, da se tudi pri glasovni in besedotvorni zgradbi besed pojavljajo razločki/dvojnosti, ki izvirajo še iz predslovenske jezikovne faze. Čim večjih je skušal inventarizirati in jih tudi arealno določiti, tj. ugotoviti, kako potekajo njihove izoglose na slovenskem jezikovnem ozemlju, v drugih slovanskih in celo v neslovanskih, predvsem baltskih jezikih. Spoznanje, da se areali celih plasti/skupin besed ponavljajo po nekih pravilih, stopa v zavest danes, ko izhajajo areale besed upoštevajoči etimološki slovarji in slovanski lingvistični atlasi, njega pa je že tedaj vodilo k sklepom o slovenski lingvogenezi oziroma tudi slovenski etnogenezi. V nasprotju s svojim učiteljem Ramovšem je trdil, da slovenščina ne izhaja iz enovite jezikovne (in plemenske) predloge, ampak se zdi mešanica različnih slovanskih govorov, ki so se morali med seboj ločiti, bodisi ker so pripadali različnim kronološkim plastem (zadnje selitve suponira celo v času madžarskih vdorov) bodisi ker so potekale iz različnih praslovanskih govorov. To stališče se je pokazalo kot tvorbo v novjšem času, ko ob preučevanju in določanju narave slovanskih govorov za skoraj vse slovanske jezike prihajajo do podobnih sklepov tudi drugi slovanski jezikovni historiki.

Bezljaj se je tako kmalu uvrstil med tiste slaviste, ki so spoznali, da je bilo praslovansko govorno stanje ob času t. im. slovanskih selitev bolj zapleteno in neenotno, kot se je mislilo pred desetletji. Ta ideja še zlasti v novjšem času ob sistematičnih dialektoloških raziskavah spet zbujala zanimanje in se tudi eksaktno potrjuje. Ne glede na obstojnost ali neobstojnost posameznih njegovih etimoloških rešitev, ki jih bodo še pretresale in preverjale prihodnje raziskave, pa je nesporno, da bo njegov teoretični prispevek ostal še dolgo izziv tudi za prihajajoče raziskovalne rodove, in to je tisto pomembno, kar je ostalo za njim in zaradi česar mu moramo biti hvaležni.

Alenka Šivic-Dular
Filozofska fakulteta v Ljubljani